

EL POETA I LA SOCIETAT¹

Introducció

Voldria començar aquesta conferència fent una reflexió entorn de les idees d'alguns escriptors que han influït profundament en la meua manera de pensar sobre la poesia i sobre la posició de l'individu en la societat. Res del que diré aquí no és original: siguin quines siguin les conclusions a les quals jo he arribat pel que fa al paper del poeta en la societat i a la funció social de la poesia (i de les altres arts), aquestes es basen, gairebé del tot, en la meua lectura d'aquests i d'altres pensadors (si bé assumeixo la responsabilitat de la interpretació que faig de les seves obres).

La lírica

En la introducció del seu estudi recent sobre els escriptors americans moderns i contemporanis, *The Given and the Made* (1995), l'eminent assagista nord-americana Helen Vendler resumeix així la posició del poeta líric:

La lírica encara és el gènere no social per excel·lència: mentre que la narrativa preceptiva i el teatre preceptiu requereixen com a mínim dos personatges, la qual cosa els fa, per tant, inevitablement socials, la lírica preceptiva requereix no un personatge sinó una veu, una veu abocada a la meditació solitària.

Més endavant, en la mateixa obra, l'autora assenyala que no hi ha una única descripció que serveixi per a tota la lírica, però que:

1. Text de la conferència pronunciada a la Universitat de Vic el dia 3 de juliol de 1997, dins el cicle «El valor de la poesia en la societat contemporània», en el marc de la Universitat d'Estiu.

la finalitat de la lírica com a gènere és la de representar una vida interior de tal manera que sigui assumible pels altres. La vida interior d'algú pot tenir, naturalment, moltes aspiracions i idees de caire social; però la vida interior és, per definició, aquella que no està abocada directament a la vida social. Més aviat està abocada a l'observació reflexiva dels seus propis processos de pensament i sentiment.

Això no vol pas dir que la poesia lírica en si no tingui una funció social, sinó que la seva funció s'expressa del tot mitjançant la representació «d'una vida interior de tal manera que sigui assumible pels altres». Tal vegada la funció social de la lírica sigui la de confirmar la idea d'una vida interior plena, com a contrapès de la vida emascarada, socialment regida, i per tant externament limitada, de les transaccions diàries quotidianes. Amb un cert agosarament, es podria dir que la lírica existeix per afirmar la vida de l'esperit.

L'individu i el món natural

Crec que, per la seva característica meditativa i reflexiva, el poema líric és altament apropiat per considerar qüestions filosòfiques, tot i que naturalment d'una manera informal, no acadèmica i del tot planera (bàsicament com apliquem a la nostra vida allò que hem après de la filosofia). Pel que fa a mi, els dos filòsofs cabdals que han influït les meves darreres obres han estat Lévinas i Heidegger. Evidentment, no vull pas dir que segueixi una línia sistemàtica de recerca de l'obra d'aquests pensadors. No hi ha, ni hi pot haver, res de sistemàtic en la lírica. De fet, aquest és el seu gran avantatge a l'hora de considerar qüestions filosòfiques: mentre que, al filòsof professional, li cal ser rigorós i sistemàtic en els seus estudis, el poeta pot treballar als confins del pensament filosòfic, allà on la intuïció té alguna cosa a dir, i les idees poden sorgir i proliferar de manera bastant diferent a com passa en les temptatives filosòfiques més formals (és interessant remarcar que hi ha algunes excepcions ocasionals, com

és el cas de Nietzsche o fins i tot de Wittgenstein, que s'han aventurat en algun tipus de poesia, si més no en alguna de les seves obres).

Com a exemple de poesia filosòfica més subtil i reeixida, voldria fer esment del poema «Reading Plato» de la poeta nord-americana Jorie Graham.² Aquest poema és, per a mi, una de les obres més importants que s'han escrit en qualsevol llengua durant la segona meitat d'aquest segle. Parteix d'una lectura de Plató, d'una consideració sobre la il·lusió i la veritat, sobre la realitat i l'artifici, però a continuació planteja qüestions importants sobre el nostre lloc en la naturalesa i sobre la nostra relació amb el món natural —el qual sembla, molt sovint, extern a nosaltres: una alteritat aliena, que explotem i utilitzem però que no reconeixem com a hàbitat.

El meu interès per aquest tema sorgeix d'una lectura altament idiosincràtica de la filosofia de Lévinas i d'altres pensadors. Com a poeta estic molt interessat en les nostres percepcions de la naturalesa: venint com vinc d'una tradició occidental, racional, cristiana o postcristiana, vaig créixer amb la idea d'imaginar-me, d'alguna manera, separat del món natural, amb la idea que calia fer alguna distinció innata entre el món humà i el món natural (una distinció del mateix tipus que van fer en el passat els colonitzadors de l'Imperi Britànic, o els colons nord-americans, o els «conquistadores», entre el seu «món civilitzat» i la vida «natural», brutal i primitiva dels pobles nadius). En la consideració de Lévinas sobre la idea de «l'Altre», opto per llegir «l'Altre» no solament com «els altres éssers humans», sinó que també hi incloc la idea de tota alteritat, ja sigui una altra persona (o esperit), o animal, o fins i tot la terra, el bosc, el prat i el mar. Per entendre els principis ecològics i fer-ne un més correcte és essencial que tractem totes les coses, *totes les coses*, com a éssers, tan significatius en la seva alteritat com qualsevol ésser humà. Per tant, si adaptem Lévinas, sembla un fet essencial de l'existència d'avui dia que ens definim a partir de la nostra relació amb totes les altres coses, que considerem que per a la nostra existència és essencial

2. Vegeu p. 80-85.

la responsabilitat envers el que anomenem «el món» (una expressió que molt sovint objectiva l'alteritat de tal manera que suggereix que hi ha «el món» i hi ha «el jo»; és essencial que ens adonem que no hi ha cap separació entre tots dos, i crec, reprenent el fil de la conferència, que una de les funcions socials de la lírica és la capacitat de dissoldre aquestes falses fronteres).

L'altre filòsof cabdal que ha exercit una influència en el meu pensament és Heidegger. M'impresiona especialment la seva opinió del que ell anomena «el neguit d'habitar» en el seu important assaig *Construir, habitar, pensar*:

L'autèntic neguit de l'habitar rau en això, que els mortals sempre cerquen novament l'essència de l'habitar, que *sempre han d'aprendre a habitar*. I si la manca d'una llar consistís justament en això, que l'home encara és lluny de pensar l'autèntic neguit de l'habitar com *el* neguit? Però tan bon punt l'home *pensa* la seva manca de llar, la misèria cessa. El fet de reflexionar-hi, tenint-ho present, constitueix l'única convocatòria que *cria* els mortals a l'habitar.

Però de quina altra manera poden respondre els mortals a aquesta convocatòria, si no és, per la seva banda, pel seu compte, provant de portar l'habitar a la plenitud de la seva essència? Això ho aconsegueixen quan construeixen a partir de l'habitar, i quan pensen per l'habitar.

En un sentit, com a mínim, el poema líric, per a mi, significa exactament això: *pensar per l'habitar*. La meva pretensió en la lírica ha estat la de considerar el meu lloc en el món i provar de trobar una definició imprecisa i essencialment jogassera (si bé seriosa) de la noció d'habitar. En un poema inèdit recent, «Ports»³, he considerat extensament aquesta qüestió. En aquest punt m'agradaria remarcar, encara que només sigui de passada, la importància de la consciència de lloc en el poema líric. Necessitaria un article sencer per fer justícia a

3. Vegeu p. 60-79.

aquest tema, però, si se'm permet, faré unes quantes observacions ràpides i segons com fragmentàries sobre la poesia i la consciència de lloc.

Crec que una de les funcions socials (ecològiques) de la lírica és la d'afirmar la importància del lloc, la de suggerir una qualitat gairebé sagrada, inherent a qualsevol lloc que anomenem llar (de manera molt semblant a com ho fan la poesia i la cançó en les cultures més antigues; vegeu, per exemple, la discussió de Bruce Chatwin en el llibre *The Songlines* sobre les cançons i poemes aborígens d' Austràlia). Pel fet de viure plegats en un lloc i anomenar-lo llar donem origen a la comunitat. Aquesta pot sorgir del fet de compartir recursos, d'identificant-nos a partir d'un emplaçament comú, però també pot sorgir fàcilment de les dificultats compartides, de l'efecte cohesionador «d'aguantar temporals» junts. Per exemple, en el poema «Storm»⁴ de David Clewell no només se'ns dona una imatge sublim del paisatge i del clima de Wisconsin, sinó també una visió de l'efecte cohesionador, de com la vida de família i de comunitat es perpetua a partir de les experiències compartides de perill, de dificultat, d'alegria, i fins i tot d'aquells moments inapreciables i lleugerament desbaratats de la vida quotidiana.

És per això que tota la poesia del lloc, encara que fa la impressió que es refereix al paisatge, molt sovint tracta de la identitat i de la comunitat. La identitat es manifesta a partir de les relacions, fins i tot a partir dels lligams de parentiu: el poema de lloc parla de la relació de l'individu amb un indret específic en un moment determinat del temps, i convida el lector a compartir aquesta relació —de fet, el convida a identificar-se, no amb el poeta o amb l'experiència del poeta, sinó amb l'espai on es desplega aquesta experiència per esdevenir la veu del poema i passar a habitar així aquell indret i aquell moment. La millor poesia lírica crea un espai màgic o metafísic que el lector pot habitar. És per això que el poeta ha de resistir-se a les temptacions, d'encantament d'una banda, i de nostàlgia de l'altra, perquè, de fet, l'espai de la bona lírica ha de ser, en un sentit, si més no, buit.

4. Vegeu p. 86-89.

El lector ha de substituir el poeta com a observador del paisatge; el poeta ha de sortir de l'escena. En aquest sentit, la lírica contemporània és essencialment clàssica en la seva comesa: allò que el poeta intenta crear és un espai mític, el qual ha estat curiosament buidat del component personal i de l'ideològic. Cal remarcar que aquest espai mític no pertany només als vius sinó també als morts i als que encara no han nascut. En el poema líric, el lloc, d'alguna manera, no és altra cosa que una matriu sobre la qual es pot representar tot el temps; aquí no hi pot haver cap distinció entre els vius i els morts: ambdós existeixen com a part del continu, de la comunitat o del comú, que la lírica celebra i fa, per uns instants, visible.

Plenitud i significat

A la base de l'art modern (i postmodern) hi ha la idea que la vida humana és essencialment mancada de sentit. Sembla com si, en un rampell de rancúnia pel fet de no ser al centre de l'univers sota la supervisió d'un Déu guardià, hi hàgim respost rebutjant qualsevol idea d'una existència plena de sentit. Aquest és un tema difícil: quan es tracta de prendre partit en temes d'aquest tipus sempre hi ha el risc de ser mal interpretat i ser situat en els rengles dels «tradicionalistes religiosos». Tanmateix, la idea subjacent de la meua obra –i de l'obra dels artistes contemporanis que més admiro– és que, tot i que participa d'una visió metafísica (és a dir, de la idea de Wittgenstein que «el que és místic no és pas *com* són les coses en el món, sinó que *el món* existeix»), qüestions relacionades amb l'existència de Déu o d'una altra vida o de qualsevol força dominant identificable o finalitat comprensible en els afers *humans* hi són del tot irrellevants. En el cas que aquesta visió metafísica es pogués resumir en una sola idea, aquesta seria que ja no estem interessats en el concepte d'un Déu personal, d'una deïtat de mida natural que vigila el que fem i que decidirà castigar-nos o premiar-nos ja sigui ara o després de la nostra mort. Allò realment interessant és el fet de Ser i la consciència que hom té d'un ordre inherent, tot i que possiblement inescrutable, del

cosmos, el qual és, si de cas, autogenerador, neutral, un principi universal, d'una aseïtat, com si diguéssim. De fet, observo en el pensament d'alguns escriptors contemporanis una acceptació del misteri i un interès per la mística que transcendeix els preceptes i els límits tradicionals de la fe religiosa europea (tot i que cal remarcar que aquesta transcendència té una llarga història que es remunta, com a mínim, a Meister Eckhart, el qual una vegada va pregar que es pogués «salvar de la idea de Déu»). D'entre aquests pensadors, el més interessant és James P. Carse, les obres del qual, *Breakfast at the Victory* i especialment *Finite and Infinite Games*, han estat essencials en el meu pensament i han exercit una profunda influència (encara que no necessàriament visible) en la meua poesia i en el meu mètode de treball. En essència, la idea de Carse, tan ben expressada a *Finite and Infinite Games*, és que, per bé que com a éssers socials hem de participar en els jocs «finitos» derivats d'una existència social (com a mestre, catòlic, mare, director d'empresa, o com el que sigui), hi ha un altre aspecte de la nostra existència en el món que transcendeix aquests jocs: mentre que el joc finit es juga amb alguna finalitat o objectiu, per tal de guanyar o aconseguir alguna cosa, n'hi ha un altre, el joc infinit, que juguem per tal de perpetuar el joc –tant si ens implica a nosaltres com si no. El joc infinit continua després que hem deixat de jugar o després de la nostra mort; quan ens comprometem plenament amb aquest joc i juguem per tal de perpetuar-lo, sense cap objectiu personal prefixat, aleshores esdevenim jugadors infinits –i fent això entrem a formar part i afirmem la comunitat de jugadors infinits. Ens prendria massa temps resumir aquí aquest llibre tan important o bé parlar extensament de les meves idees sobre la comunitat i la societat; em limitaré per tant a posar com a exemple dues cites d'aquest llibre extraordinari esperant que ofereixin una mostra temptadora del pensament de Carse:

Ningú no pot jugar tot sol a un joc. Hom no pot ser humà per si mateix. No hi ha noció del jo on no hi ha comunitat. La nostra relació amb els altres no ve donada pel fet de ser com som; som qui som quan ens relacionem amb els altres.

Simultàniament, els altres amb qui tenim una relació són ells mateixos per aquesta mateixa relació. No podem relacionar-nos amb ningú que no s'estigui també relacionant amb nosaltres. La nostra existència social té, per tant, un caràcter ineludiblement fluid. Això no vol pas dir que visquem en un context fluid, sinó que les nostres vides són fluides per elles mateixes. Com en la imatge zen, nosaltres no som les pedres sobre les quals discorre el flux del món; el flux som nosaltres mateixos. Tal com veurem, aquest canvi incessant no implica discontinuïtat; el canvi és més aviat la base principal de la nostra continuïtat com a persones. Només allò que pot canviar pot continuar: aquest és el principi gràcies al qual viuen els jugadors infinits.

Aquestes observacions em semblen molt apropiades a l'hora de fer una descripció de com la poesia lírica pot servir per afirmar un misticisme no religiós (o almenys no ortodox): reflexionant sobre el món natural, sobre el canvi i, remeto un altre cop a les paraules de Vendler sobre la lírica, expressant una vida interior de tal manera que sigui assumible pels altres, la lírica crea un espai on es pot percebre el joc infinit, un espai en el qual pot entrar qualsevol lector. Així és com la lírica afirma la comunitat, una comunitat d'ànimes, com si diguéssim: aquest espai on només perviuen les essències ha estat despullat dels elements socials, polítics i religiosos; només hi resta l'acte de ser i el neguit d'habitar.

Finite and Infinite Games conclou amb el següent passatge:

El mite de Jesús és exemplar, però no necessari. Cap mite no és necessari. No hi ha cap relat que hagi de ser necessàriament explicat. Els relats no contenen una veritat que necessàriament algú hagi de revelar o que algú hagi d'escoltar. És part del mite de Jesús el fet que sigui innecessari; és una narració de la paraula que esdevé carn, del *llenguatge que entra en la història*; una narració de la paraula que esdevé carn i mor, de *la història que entra en el llenguatge*. Qui escolti

aquest mite no pot emergir per damunt la història i proferir veritats eternes entorn d'aquest mite.

Als jugadors infinits no els cal ser cristians; de fet no és possible que siguin –seriosament– cristians. Tampoc els és possible ser –seriosament– budistes o musulmans, o ateus, o novaiorquesos. Tots aquests títols només poden ser abstraccions jogasseres, meres representacions que susciten la rialla.

Els jugadors infinits no són els actors seriosos de cap relat, sinó els poetes complaents d'un relat que continua per originar el que ells no poden acabar.

No hi ha sinó un joc infinit.

Aquests passatges han esdevingut essencials, per a mi, a l'hora de fer una definició significativa de qualsevol artista, en qualsevol disciplina. L'activitat de l'artista és celebrar, afirmar i perpetuar el joc infinit, el qual, inevitablement, no pot ser nomenat ni descrit: simplement és. La persona que hi ha darrere l'artista pot ser cristià o comunista o un aficionat del Barcelona, però l'artista, quan treballa, existeix al marge d'aquests interessos. La feina de l'artista no és la de prendre partit, ni en cap qüestió ni tampoc a favor de cap posició social o política. Quan un escriptor, d'altra banda excel·lent, permet que els elements merament personals es filtrin –en forma d'opinió, prejudici o ideologia– en la seva obra, l'obra se'n ressenteix. Per exemple, quan una poeta tan dotada com Adrienne Rich comença ridiculitzant aspectes ideològics de Beethoven en un poema que redueix la Novena Simfonia a un «missatge sexual», l'obra naufraga i fa naufragar el lector. El que jo entenc per «artista» és l'artista mentre treballa, el jugador infinit que transcendeix l'aspecte social i fins i tot el personal. Com a persona porto una màscara: en el meu cas com a home escocès de mitjana edat, amb inclinacions socialistes, modelat, almenys fins a cert punt, per una educació i una cultura nord-europea tradicional. Com a persona vaig –més o menys– emmascarat en les negociacions que estableixo amb el món i amb l'altre –però com a artista, quan treballa, sóc capaç de treure'm la màscara i aconseguir així de ser sencer –durant certs moments, obert al món, a

l'alteritat. Quan treballo, tinc percepcions momentànies d'allò que els alquimistes anomenaven *pleroma*, la condició de plenitud, d'integritat com a ésser –i, paradoxalment, com més ple em sento, menys capaç sóc de diferenciar-me de «l'Altre»: quan treballo, el continu entre el jo i l'altre, o més ben dit, l'absència de separació que hi ha més enllà de les convencions (socialment útils) es fa visible. Pot semblar una idea mística –potser ho és– però aquest fet té un significat social: mentre treballa, l'artista recobra de forma momentània la plenitud de l'ésser, i així ho expressa. Aquest és un acte social i polític pel fet que és exemplar.

Conclusions

He dedicat una part d'aquest assaig a fer referència a aquells escriptors –no en tant que poetes, sinó com a crítics i filòsofs– que han exercit una influència en el meu pensament (més que no pas en la meua obra) perquè volia tractar (per bé que de manera una mica desorganitzada) de la feina del poeta líric en un context social. Suposo que he intentat evitar la confrontació directa amb la pregunta de quin és el valor de la poesia en la societat contemporània –pregunta sobre la qual, al cap i a la fi, se m'ha convidat aquí a reflexionar. Més ben dit, l'he evitada fins ara. Prescindint de moment d'una llarga llista de matisos i restriccions, intentaré explicar per què crec que la poesia és important, i per què considero que és un acte social, més que no pas un gest merament privat.

En primer lloc, penso que la poesia –especialment la lírica– facilita l'existència plena. Pot expressar la immediatesa i la intensitat d'allò que és transitori i, per aquesta mateixa raó, ens recorda allò que és important –enfront dels interessos normals de l'existència social– de manera semblant a com ho havien fet en el passat les religions. Tot i que no permet explorar idees de forma rigorosa o formal, sí que permet suggerir, informar i fins i tot, potser, fer incursions que el discurs polític i filosòfic convencional no sempre permet de fer. Amb relació a això, podríem dir que, en cas que la poesia tingui una funció pública,

aquesta no és la d'expressar idees polítiques o filosòfiques, o en tot cas no com a tals, sinó crear una atmosfera en la qual aquestes idees puguin jugar un paper significatiu en les nostres vides quotidianes. Podem trobar exemples de la creació d'una atmosfera en la poesia devota de l'edat mitjana (i el seu correlat necessari, l'escatològic, l'obsquè o l'elegíac), en les obres humanistes del Renaixement i en el classicisme de la Il·lustració, o en els poemes escèptics i aparentment fragmentats de la literatura moderna. La pregunta que ens falta contestar és: quina és l'atmosfera que la poesia contemporània –si més no la lírica– pretén crear? Abans, quan he fet referència a Lévinas, Carse i Heidegger, he esmentat tres àrees en les quals crec que la poesia lírica pot ser útil. Aquestes àrees són la consideració del jo i la relació d'un mateix amb «l'Altre» (els altres humans, el món, nocions de Déu, etc.); la qüestió de l'habitar, que molt sovint apareix en el poema de lloc i que és una consideració essencial a l'hora de definir la nostra condició moral, política i espiritual; i, finalment, la idea del poeta, o de l'artista en general, com a jugador infinit, que afirma un joc que nosaltres com a humans no compremem ni podem comprendre, que està fora del nostre control i que continuarà sense nosaltres. En un sentit social, la poesia és exemplar quan no intenta comprendre, controlar o intervenir i s'accontenta amb la celebració, l'afirmació i la reflexió. La poesia lírica ja no tracta de les veritats eternes o dels valors permanents: de mica en mica estem aprenent a reconèixer que el canvi i la predisposició al canvi és al cor del nostre joc infinit. Al mateix temps, la lírica afirma el valor d'allò que és transitori, la qualitat irrepetible de l'ésser i de la condició sagrada del lloc. Quan ens veiem a nosaltres mateixos com a grans o petits, amb possessió de la raó o sense, com a ànimes aïllades, perdudes en un univers mancat de sentit o com a amos de la naturalesa, o quan creiem que un dia ho controlarem tot amb la nostra tecnologia, aleshores ens comportem de forma merament teatral. El poema líric existeix per recordar-nos que som els participants apropiats en el drama que concebem i patim, ni més ni menys. Amb això n'hi ha prou.

JOHN BURNSIDE
(Traducció de Joan Masnou i Suriñach)